

ГЕА, УРАН, ХЕЛИОС И СЕЛЕНА ТРИ ГЛАВНА НЕБЕСКА ТЕЛА И НЕБО У СТАРОЈ ГРЧКОЈ КОСМОГОНИЈИ

ЕВСТРАТИЈЕ ТЕОДОСИЈУ¹, ВАСИЛИЈЕ Н. МАНИМАНИС¹,
МИЛАН С. ДИМИТРИЈЕВИЋ², ПЕТРОС З. МАНТАРАКИС³

¹*Department of Astrophysics-Astronomy and Mechanics, School of Physics,
National and Kapodistrian University of Athens
Panepistimioupolis, Zographos 157 84, Athens-Greece
E-mail: etheodos@phys.uoa.gr*

²*Астрономска опсерваторија, Волгина 7, 11060 Београд, Србија
E-mail: mdimitrijevic@aob.bg.ac.rs*

³*22127 Needles St, Chatsworth, California, USA
E-mail: zanispetros@socal.rr.com*

Резиме: У овоме прилогу разматра се улога три главна небеска тела, Земље (Геа), Сунца (Хелиос), и Месеца (Селена), као и Неба (Уран) у Космогонији античке Грчке. То је урађено на основу анализе античких грчких текстова, као што су *Орфичке химне*, и писаца и филозофа, као Есхил, (Псеудо) Аполодор, Апологије Родоски, Аристотел, Еурипид, Хезиод, Хомер, Хигинус, Нонус, Паузанија, Пиндар и Софокле, као и уз помоћ анализе текстова римских писаца попут Цицерона, Овидија и Плинија.

1. УВОД

Наш циљ је, да на основу античких грчких и римских текстова, анализирамо улогу у античкој грчкој Космологији три главна небеска тела, Земље (Геа), Сунца (Хелиос) и Месеца (Селена), као и Неба (Уран).

Од најдаље прошлости, људи су обожавали првобитни божански пар, богињу Геу (Геа – Земља) и бога Урана (Небо). Хезиодова ‘*Теогонија*’ почиње са Геом и завршава се са политеистичком владавином Олимпијаца. Постанак елемената природе и персонификованих божанстава која се понашају као људи, одвијао се паралелно: “у почетку су рођени богови и Геа” (*Theog.*, 105). Она се спарила са Ураном, који је окружавао и оплодио.

Упоредо са Геом, која је деификација наше планете, Мајка Земља је обоготворење тла, чији производи помажу људску егзистенцију, и која даје простор на коме се рађају, живе и умиру.

Поред космичког божанског двојства, Урана и Гее / Мајке Земље, људи су обожавали и Хелиоса (Сунце), који даје светлост и живот, извор опстанка свих живих бића на Земљи. За народ у свим крајевима Земље, Сунце, Небо и Земља су вечни сведоци човекових активности и природни осветници нарушавања закона. Од времена настанка грчке филозофије, долази идеја да су сунчеви зраци, који падају на влажну Мајку Земљу створили прва жива бића, а проучаваоци митова су посматрали Сунце и Мајку Земљу као прогениторе свих ствари.

Месец је дао првобитне јединице за мерење времена: дефиницију лунарног (синодичког) месеца и недеље; његова улога је дакле суштинска за проналазак првих календара, који су служили као основица свих древних религија.

У овом прилогу, разматра се и анализира улога Гее / Мајке Земље, Урана, Хелиоса и Селене у старој грчкој митолошкој Космогонији.

2. ГЕА

Према космогонији Орфичара, Геа је постојала пре свега другога, заједно са Хаосом и Еросом-Фанесом, у току стварања Универзума. Ова три божанска бића су рођена из космичког јајета, које је или настало *ex nihilo* или га је створила Никс (Ноћ).

Геа, једно од примарних божанстава, је космогонијски симбол материјалног аспекта Универзума, а не само земља као тло (*Demetrakos, Mega Lexikon*, 1964, вол. 3, стр. 1534). Хаос симболизује простор Универзума, а Ерос мотивацију и снагу стварања света, која уједињује и трансформише Универзум.

У најстаријој орфичкој космогонији, Геа је рођена интервенцијом („енергијом“) овог космогонијског Ероса, који „све спаја заједно“ (*Orphic Fragm. Kern*, 1922, 1). У каснијој верзији, Геа и Небо (Уран) су настали из две половине огромног космичког јајета, које је родио ванвременски Хронос (Време) (*Orphic Fragm. Kern*, 1922, 57).

У Хезиодовој *Теогонији*, примарни ентитет Универзума је Хаос: „... прво је настао Хаос“ (*Теог.* 116), који је био безоблична маса без било какве структуре; амбис или „неукрашени“ простор. После стварања Хаоса, рођени су Ереб (Тама) и Никс (Ноћ); Никс је родила Етер и Химеру (Дан).

Након тога, «широкогруда» Геа, како је карактерише Хезиод, један од три првобитна елемента Универзума – заједно са Хаосом и Еросом – родили су Урана, Понт (море) и планине (*Теог.* 123+).

Друга верзија поистовећује хаос са Ураном и тако га, заједно са Геом, дефинише као први космичко-божански пар Стварања. Стари Грци почињали су настанак богова и природе, женским ентитетом, Геом, која се

појавила после Хаоса и пре Ероса. Геа је истовремено природни елемент који ствара и подржава свет, и Мајка Земља, после рођења Урана, Океана и других водених божанстава.

У почетку, божанска репродукција је бесполна, односно Геина плодност није повезана са неким богом. У другој фази пак, Геа се спаја са прворођеним сином Ураном (*Теог.* 147), кога је створила без интервенције мушког ентитета. Он је најпогоднији, пошто је потпуно окружује и предодређен је да буде боравиште богова. Тако су Геа и Небо створили први божански пар. Када год Ноћ следи иза Дана, Уран се сједињује са својом сопственом мајком. Геу оплођују као сперма, његове капи кише, тако да је родила много деце (*Homeric Hymns*, 30, 17 и *Теог.* 127): шест Титана (Океан, Креј, Хиперион, Јапет, Кеј и Крон-Хронос), шест Титанида (Теја, Реа, Темис, Мнемосина, Фебе и Тетис), три Киклопа (Арг и Стероп = муња, Бронт = гром) и три Хекатонхира, огромних створења са по сто руку: Бриареј (= снажни), Гиј или Гиг (= цин, великих удова) и Кот (= бесан, љутит).

Уран је почео да се брине због броја и снаге своје деце која је стално расла; бојао се да би га једног дана могли гурнути у страну. Зато их је затворио у Тартар, мрачно и хладно место у дубинама земље. Геа, незадовољна Урановим насилним понашањем према њиховој деци и свакодневним силовитим насртајима, произвела је из своје унутрашњости оштар срп или косу и дала га својим синовима, тражећи да осакате оца, лишавајући га репродуктивне моћи. Хронос-Крон (*Kronos*), најмлађи од свих Титана, одлучио је да лично казни божанског оца, и сва његова полубраћа и полусестре, изузев Океана, сложили су се са тим. Када је пала ноћ, Уран, пун страсти, распрострео је своје пространо тело преко Гее, а Хронос му је тада, уграбивши прилику, одсекао гениталије уз помоћ Геиног српа / косе. Од капљица крви које су из ране пале на земљу, били су рођени: три Фурије (Алекта = неуморни ловац криваца, Тисифона = она која кажњава убиство, и Мегара = зла), Гиганти (Енцелад, Порфириј, Палас, Полибиот, Ефиалт, Клитиос, Хиполит, Еурит, Гратион, Агриос, Теон, Алкионеј, Атос, Весвик, и Ехион) и Нимфе Мелијаде, духови мржње и насиља (*Теог.* 182+). Коначно, од пене семена и божанске сперме која је пала у море, изронила је Афродита на обалу Кипра (*Теог.* 187-206).

Уран је видео издају и схватио да је изгубио силу: рањен и пошто је остао без репродуктивне моћи (и сходно томе без божанске снаге), повукао се високо на небески свод, где је заувек остао проклевши Хроноса: да такође изгуби власт од сопственог потомства.

Код Хомера, моћна и праисконска Геа помиње се као надгледник заклетви: богиња Хера је позива заједно са Ураном и светим водама Стикса, када се заклиње (Хомер, *Илијада* XV 36-38). Хомеровски хероји, као што је Агамемнон, такође призивају Геу у својим заклетвама, заједно са Зевсом, Хелиосом и Фуријама (*Илијада* XIX 258-265). Менелај, пре двобоја са

Парисом, тражи да потврди заклетву њиховог споразума жртвујући два јагњета, бело и црно, Хелиосу (Сунцу) и Геи (*Илијада* III 103+).

На крају, постоји и верзија према којој се Геа, после «абдикације» Урана, придружила Океану и родила богове и богиње вода. Ипак, Геа и Уран се не сматрају само родитељима богова, него и људи, као што хомеровска химна Геи «мајци богова», помиње: “*Моли се мени, мајци богова и свих људие*” (*Homeric Hymns*, 1914).

Геа је у уметности ретко претстављена са целим телом. Обично се приказује од струка на горе, чињеница која указује да је остатак њеног тела тло, односно сама земља, чија је она обоготворење.

3. УРАН

Уран, чије име долази од грчких речи *орос* и *ано* (Demetrakos, *Mega Lexikon*, 1964, вол. 10, стр. 5289), што значи онај који је изнад планина (Aristotle, *On the Heavens (De Caelo)* 400a, 7), био је у грчкој митологији персонификација небеског свода или куполе, праисконске космогонијске снаге. Био је владалац прве генерације бића на Земљи. Зато Уран има важну улогу у Хезиодовој *Теогонији*, док према псеудо-Аполодору: “*Уран је био први који је владао целим светом*” (*The Library (Bibliotheca)*, 1921, A, 1, 1).

У Орфичкој традицији, Уран се помиње као син Никс (Ноћи) и брат Гее, док се на другим местима јавља као син Етера и Гее или Никс. У оба случаја, припада првој генерацији бића, најстаријим међу боговима и елементима природе. Према Хезиоду, у преовлађујућој верзији, он је прворођени син Гее, која је затруднела када је спавала близу Ероса, без оплодње, “*да је окружи и буде вечно и сигурно станиште богова*” (*Теог.* 486). У грчкој митологији, Уран је први мушки елемент и отац богова.

Већ смо поменули како је Уран изгубио своју моћ и повукао се на небески свод, где је заувек остао. Тако реч *уранос* на грчком значи небо или небески свод, где се налазе звезде и крећу сва небеска тела: небеса, која се простиру од зенита до хоризонта, посматрана као полулопта смештена изнад земљине површине и придржавана на њој стубовима, дуж линије хоризонта. (*Илијада* VI 108). *Уранос* је место где се одигравају све небеске појаве. Према Хомеру, звезде су причвршћене на њему и крећу се заједно са њим: небески свод је оно што се непрекидно окреће (*Илијада* XVII 425). Свакако, данас знамо да је ова перцепција потпуно погрешна и да «небо» у таквом смислу не постоји.

Пошто је преузео власт, Хронос је ослободио своју полубраћу и полусестре из Тартара. Мало касније, Киклопи и Хекатонхири почели су да доводе у питање његову власт и постали су опасни. Хронос их је зато поново бацио у Тартар и поставио страшно чудовиште, Кампе (= гусеница) да их чува. Ово је време друге генерације бесмртних божанстава, где Хронос влада са супругом Реом и Титанима. Али, растућа окрутност и неправда Хроноса, који је прождирао своју сопствену децу да би избегао да га скину са престола, коначно је навело Геу да помогне Зевсу (грчком аналогу римском

Јупитеру) против Титана, дајући му напитака који ће приморати Хроноса да поврати децу-богове које је прождрао. Овде треба напоменути, да праисконска Геа још увек утиче на токове ствари, појављујући се са решењем у извесним преломним тренуцима.

По савету Гее, Зевс је ослободио и Киклопе и Хекатонхире. Три Киклопа, са њиховим убитачним оружјем, муњама и громовима, и три Хекатонхира са укупно триста руку, успели су да постигну одлучујућу победу против Титана на планини Отрис. Титани су поражени и бачени дубоко у Земљу у Тартар, где их чувају Хекатонхири.

Према професору геологије на Универзитету у Атини, Мариолакису Елиасу: “*Крај Титана значи: i) релативно смањење земљотреса и вулканске активности, и ii) крај директног и одлучујућег утицаја природног окружења на живот преисторијских људи. То је период када су сакупљачи хране и ловци постали фармери и одгајивачи животиња* (Mariolakos, E., 2009, *Geomythotopoi*, стр. 5).

Треба додати да стара грчка уметност није узимала мит о Урану као тему, али ипак, у Ватиканском музеју постоји његова древна представа на кочијама Хелиоса – бога Сунца.

Према алтернативној грчкој традицији, чак вероватно старијој од доминирајућег мита, у почетку су Уран и Геа били веома блиски. Али због његових честих неверстава и незаконите деце са другим женама, Геа се као земља, на крају одвојила од њега и сложила се да га среће само у извесним временским периодима. Са астрономске тачке гледишта, ова традиција је изванредан покушај да се објасни циклус годишњих доба и место Земље у Универзуму, пошто су други дружбеници и деца Урана биле планете и звезде на небеском своду (*Helios Encyclopaedia*, 1957, вол. 4, стр. 920).

Постоје и друге традиције о Геи, попут оне коју помиње Диодор са Сицилије (1935), према којој је то била лепа смртна жена, чије је име Титаја. Њу је волео Уран и имали су 18 деце, који су названи Титани према мајци. Пошто је Титаја била мудра жена, која је учинила многе услуге људима, после смрти, они су је обоготворили и дали јој име Мајка Земља.

4. МАЈКА ЗЕМЉА

Специјално и важно место имао је култ Мајке Земље и врховне богиње, коју су због тога Грци звали *Хипертатан Ган*. Ово пак обожавање, било је упућено Земљи, али не као небеском телу, нити као персонификованом Божанству са људском појавом, него пре свега као хтонској земљи, као делу природе са својим тлом, земљом и подземљем, које храни и одржава људе. Песник-трагичар Софокле (5 век пре н.е.) оптужује човека што се усуђује да узнемирава врховну богињу, пошто не оклева да је повређује „*орући је плугом ,и непрекидно браздајући из године у годину*” (Софокле, *Антигона*, вол. II., стих 330+).

Перцепција земље-природе као свемоћне Мајке Земље треба да је почела у време када су се развила прва пољопривредна друштва и њихови фестивали, пуни мистицизма о основном животном циклусу (клијање – рађање плодова - зрење - труљење - семе - сејање - поновно рађање). Ипак, почевши од преисторијског времена, може се рећи да су први људи, од тренутка када су почели да посматрају живот на Земљи, разумели да су они, као и остатак животињског и биљног света, везани за триптих живот-репродукција-смрт. Преживљавање људи зависило је од земљине вегетације, пошто су дарови природе хранили како њих, тако и животиње које су ловили. (Eliade, 1978).

Пажљиво посматрајући биљни животни циклус, засејавање Мајке Земље после чега је наступало клијање потпомогнуто Урановим кишама, примитивни људи су открили одговарајући циклус животињске сексуалне репродукције. Сходно томе, било је закључено да је земља жива и да би дала живот требала је да дође у додир са мушким ентитетом. Због тога су људи персонифицирали Земљу као женски ентитет, док је оплођујући мушки, било небо са кишом, или нека велика река, као што је у Египту божански Нил (стара египатска религија је једина у којој је небо персонификовано као женско божанство Нут, види Theodossiou 2007, стр. 28).

Мајка Земља (Terra Mater) је, услед широког карактера њеног култа, у грчкој литератури понекад идентификована као Реа, Хестија, Хера, али углавном као Деметра, чије име долази од Ге-метер = Земља-мајка, означавајући материцу која окружује семе. Заиста, култ Гее као богиње Мајке Земље опадао је са временом, али никада није потпуно ишчезао, и био је замењен боље дефинисаним култом Деметре као богиње земљорадње; Геина улога је тако сведена на ону која даје сан, прича приче и храни биљке и децу.

Чудесни божански спој Урана-Неба и Земље, из кога су рођени богови, људи и сва жива бића, рефлектован је у узвику Елеузијских мистерија ‘*хие, кие (hue, Kue)*’; којим су учесници позивали Небо да проспе оплођујућу кишу, тако да земља (персонификована као Деметра) може да употреби своју материцу да створи све врсте плодова.

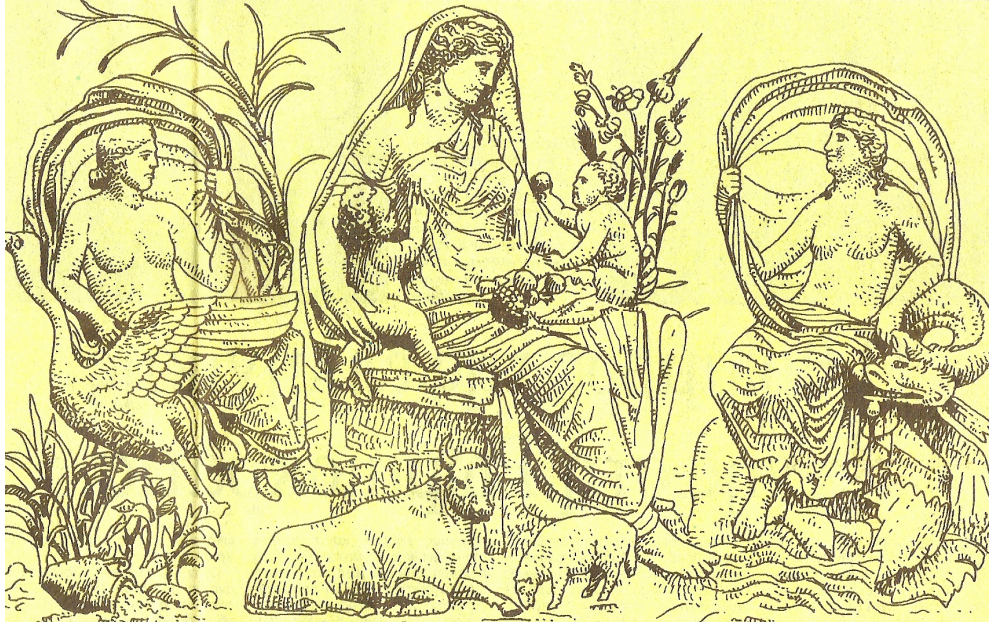
Насупрот Геи, која је деификација нашег света-планете, Мајка Земља је у суштини обоготворење тла-земљишта, чији производи одржавају људе и дају им простор на коме су рођени, живе и умиру.

Присуство Гее као првобитног елемента-субстанце и божанства, види се и у оснивању првог пророчишта које се обраћало само боговима. Касније је идентификована са Мајком Земљом а њено пророчиште је основано у Делфима; због чега су је такође називали ‘протомантис’ = прва пророчица (Aeschylus, *Eumenides*, *Pythias* 2). Пророчиште у Додони такође је посвећено Геи; ту је обожавана са Зевсом као „она која даје плодове и мајка“ (Pausanias, *Phocis* 12, 10).

Плиније Старији пише у *Naturalis Historia* да Небо припада боговима а Земља људској раси. Земља нас дочекује када смо рођени, храни нас да би

порасли и прихвата нас у своја недра када умремо. Земља пати од људских активности, када разарају њену површину и засецају њено тело када траже злато, сребро, бакар и олово; људи отварају окна у њене дубине тражећи драго камење и копајући по њеној унутрашњости (Pantermalis, *Ancient Greek mines*, 1995, стр. 42).

Конечно, питања о Земљи, како их је сумаризовао Аристотел (*On the Heavens*, II 293a, 15+), кулминирају питањима о месту Земље у Универзуму, њеном тачном облику и размерама.

Слика 1: У време императора Августа (1 век) људи су сликали Земљу, као милу мајку са двоје деце у наручју, у цветајућем природном окружењу. У *'Naturalis Historia'* Плиније Старији је нагласио неке претеће моменте: писао је да људи ископавају Земљину утробу ријући рударска окна изнад којих живимо; чудимо се када се отварају процепи или тло се тресе, као да ти знаци нису израз гнева свете мајке. Унутар мрачних ходника трагамо за благом, као да тло на површини земљишта није довољно богато и дарожљиво.

5. ПАР НЕБО И ЗЕМЉА

Може се навести као закључак да се у грчкој космогонији, као и у митовима о стварању код других индоевропских народа, велика стваралачка активност која се непрекидно одвија у природи описује следећом једноставном сликом: Божански пар, први при стварању, рађао је и још рађа

сва бића. Оплођујући «отац» је у овом случају Уран а рађајућа «мајка» Геа, која такође храни своју децу.

Овај први божански пар је спојио Ерос, и у еротско-космогонијском симболизму Небо-Уран грли и оплођује Земљу-Геу помоћу кише. Њихово спајање је претстављено као свемогућа репродуктивна способност, која умножава број богова, што је славио Орфеј (Проклус у *Tim.* 3, стр. 137, 11) као стварање првобитног Хаоса (или Ереба) и Дана (*Orphic Hymns IV: Incense to Uranus*, и *XXVI: Incense to Earth*).

Иза овог истог симболизма је и спајање Семеле (која персонификује Земљу) и Зевса, небеског бога који оплођује вољену жену муњом, претечом кише. ‘Земаљску’ Данају је на исти начин оплодио „небески“ Зевс претворен у златну кишу. Метафорично, небески бог је својом благотворном водом омекшао сасушену материцу Земље ради развијања живота.

Пошто су Мајка Земља и Уран били прародитељи живота, људи (који зависе од земљине вегетације) треба да стишавају или пак изазивају бога Урана да се чешће спаја са Мајком Земљом због богатије производње.

Космогонијска тема првобитног пара Неба и Земље налази се не само код старих Грка, него и код скоро свих старих цивилизација. Према неким научним чињеницама, многа преисторијска друштва била су у матријархату (‘matriarchy’ у *The New Encyclopaedia Britannica*, 2007)

Прва људска друштва била су интимно свесна природе. Веровала су да људи, животиње, биљке, стене и минерали, сви потичу од Мајке Земље, и да сходно томе све има душу и свако живо биће има иста права на живот.

У праскозорју историје, људска друштва су поштовала друге облике живота пошто су знала да су разлике само морфолошке. Народ је веровао да је киша спајање Неба и Земље (мушког и женског). Знали су да све зависи од тога догађаја, укључујући преживљавање других форми живота на Земљи.

Треба додати да су грчки пресократовски природни филозофи сматрали да су Земља и Небо непрекидно тело спојено на крајевима хоризонта.

Земља хомеровског Универзума била је кружни раван диск опкољен огромном реком, Океаном, модел који се први пут појавио у *Орфичкој химни Х. ПАНУ, Кађење различитим мирисима*, стих 15: “*Стари Океане такође дубоко поштују твоју врховну наредбу, којом течне руке окружују чврсту Земљу.*” Ова митска „река“ разликује се од мора: она је нешто што дефинише границе земаљског света. Пре свега, Океан је првобитни и оригинални стваралачки елемент, полазна тачка свих ствари (*Илијада*, XIV 246). Ова митска «река» нема извора, нити ушћа, она је «апсорпос», т.ј. циклично се креће или тече уназад. Њен ток враћа се где је почео у непрекидном и бесконачном кретању. Океан подржава небо, које је изнад Земљиног кружног диска као огромни свод.

У *Орфичким химнама*, Небо је поменуто као владалац Света, који окружује Земљу као сферу; оно је станиште богова и окреће се као вртећа лопта; персонификовано, штити све, не само на своме месту него и на Земљи: “*Уране владару света, који се вртиш као лопта око Геe, доме*

благословених богова, који се крећеш вртложно, чувајући свакога на небу и земљи” (Орфичке химне: IV, Тамњан Урану).

Са друге стране, Небо је за старе Грке било метални свод начињен од бакра или гвожђа који држе веома високи стубови, или, према другом гледишту, неки див. Хомер комбинује ова два погледа и има Атласа који придржава стубове (Хомер, *Одисеја* i 53-54). Хезиод у *Теогонији* (517e) пише да је Зевс доделио ту дужност Атласу. Небо је према Хомеру било начињено од чврстог металног матерјала званог «полихалкис» т.ј. «од много бакра» (*Илијада* V 504, *Одисеја* ii 458, iii 2, *Илијада* XVI 364, XIX 351), «бакра» (*Илијада* XVII 424-425) или «гвожђа» (*Одисеја* xv 329 и xvii 565).

Простор између неба и Земље, према погледима које је забележио Хомер, прво је био испуњен густим ваздухом: *аер* (*Илијада* XIV 288). Преко овог слоја и у правцу неба, био је чист и прозиран «етер», лакши од ваздуха. Изнад њега било је «полихалкис» небо.

Свакако, не треба претпостављати да је хомеровско небо било јалова метална купола; како Хомер пева, оно је било пуно живота, живота звезда које га украшавају: он небо назива „пуним звезда“ („астероeис“) (*Илијада* VI 108, XV 371) и украшено звездама (*Одисеја* ix 534-535). На овој небеској куполи, Хелиос, бог Сунца, креће се својом путањом, тако да је описан привевом «уранодромос» односно «по небу путујући» (*Одисеја* i 7-9).

6. СУНЦЕ И БОГ СУНЦА ХЕЛИОС

Од преисторијских времена, људи су се дивили ноћном звезданом небу, са хиљадама голим оком видљивих звезда које трепере на његовом своду. Али њихова радост је била највећа у зору, “рујнопрста (ружичастопрста) Еос-Еја” (Хезиод, *Works and Days*, 609), када је дифузна сунчева светлост постепено надвладала таму ноћи пуне страха. Природно су обожавали Сунце које даје светлост, пошто су схватили да све на Земљи дугује постојање и живот деловању његових зрака.

Према археологу Хр. Г. Думасу: “Реч „алс“ код Хомера значи море када се посматра са копна. Присуство овог корена на таблицама са списима линеарним Б писмом као компоненте других речи, индицира дуготрајну употребу, у току које је еволуирао у вишезначну именицу треће деклинације, која се лако спаја са другим кореновима... чињеница да се оригинални корен толико много и на различите начине употребљава у грчком језику, нпр. Алиос / хелиос [= сунце], показује како блиску повезаност егејског друштва са морем, тако и велики утицај течног елемента на историју и културу тога времена.” (Dumas, 2010, *The ancient monuments of the names*, стр. 16).

“Заиста од „алс“ (генитивни облик „алос“) долази привев „алиос“ који, мада се препознаје као дорски облик за „хелиос“ = сунце, у суштини значи онај који је повезан са морем... Сликање Сунца на прото-Кикладском посућу различитих облика из трећег миленијума пре н.е., вероватно указује на

значај који су му давали Киклађани тога времена. Острваљани Егејског мора и становници источних обала Грчке видели су сунце како се сваког јутра диже из мора” (Doumas, 2008, *The aligenes Aegean Sun*, стр.15), како је описано у првим стиховима Рапсодије iii у *Одисеји*: “Када се Сунце, напуштајући језеро, уздигло према свебакарном небу да би сијало како бесмртницима тако и смртницима на животодавној Земљи...”.

Сунце је „зрачеће“, „пламено“ и као такво симболизује небеску представу универзалног оца, и у суштини представља Божији дух. (Demetrakos, 1964, вол. 7, стр. 3250). Појава Сунца ујутро, кулминација у подне и величанствени нестанак током ноћи (или за време помрачења) веома су утицали на људску мисао. Тама, која је падала свако вече после заласка Сунца, испуњавала је душу примитивног човека узнемирујућим питањима. Временом су му придодали натприродна, божанска својства, пошто се „Он“ као бог могао појавити и нестати по вољи, како дневно, тако и за време много ређих помрачења.

Сви стари народи обожавали су светло- и живото-давно Сунце. Оно је било Самас за Асирце, Бел за Семите, Бел-Мардук за Вавилонце, Ел или Уту за Сумере, Баал за Феничане и Хананце, Молох за Амоните, Химох за Моабите, Амон-Ра за Египћане, Сурија за Индусе, Митра за Персијанце, Инди за Инке, Тонатиух за Ацтеке, Сол за Римљане, Дајбог или Дажбог за Словенска племена, Беленос за Келте, Хелиос и Феб-Аполон (симбол сунчеве светлости) за Грке. Култ Сунца био је универзалан и доминантан, пошто је за старе народе оно било извор живота, светлости и топлоте, гарант небеског поретка часова у току дана и годишњих доба у току године, стваралачка сила за природу, и много свакодневније, помоћ при оријентацији. Софоклеовски исказ “свако обожава кружећу сунчеву лопту” (Achilles Tatius, 1917, frag. 672 Nauk²), тачан је за сва времена (Sophocles, *Trachiniae*, 738, 2).

7. СУНЦЕ-ХЕЛИОС У ГРЧКОЈ МИТОЛОГИЈИ

У Хомеровој *Илијади* и *Одисеји* (око 8. века пре н.е.) спољашњи аспект сјајне појаве Сунца посебно је наглашен заједно са појмовима повезаним са његовим изласком и заласком. Према Хезиоду, бог Сунце Хелиос, био је син Титана Хипериона и Теје (*Теог.*, 371-372), или Хипериона и Еурифесе (*Хомеровска химна Хелиосу* 31, 2), док су му сестре биле Селена (богиња Месеца) и Еос (Еја персонификација зоре). Пиндар слави Теју као Хелиосову мајку у петој *Истмијској оди*:

“Мајко Сунца, Тејо са много имена, због тебе људи одају почаст злату као најмоћнијем од било чега другог; и кроз вредност коју си му даровала, о краљице, процењују бродове...”

Као Титани, Теја и Хиперион (= онај који иде изнад Земље) припадају истој генерацији као и Хронос; сви су деца Гее и Урана (Patsi-Garin, 1969).

Хомер назива Хелиоса „Хиперионид“ (*Одисеја* хii 176), наглашавајући његове конкретне везе са животом, пошто од рођења, људи посматрају сунчева свитања: живе “под звездама неба и светлошћу Сунца” (*Илијада* IV 45), радујући се када виде “сјајно светло Сунца” (*Илијада* V 120). Када неко умре “он напушта светлост Сунца” (*Илијада* XIX 2).

За Хомера је Сунце бог који “све види и све чује” (*Илијада* III 277). Ово његово својство наглашава се придевом „*наноптес*“ (Aeschylus, *Prometheus Bound* 91), „*надгледник свега*“ (Aeschylus, *The Libation Bearers*, 982-986), “*доминирајући погледом*“ (Sophocles, *Trachiniae*, 101). И у многим другим референцама старих грчких песника-трагичара наглашава се ова „сведидећа“ способност, која га претвара у гаранта држања заклетва; Хелиос је увек био сведок истине (*Homeric Hymn* 3, 381, Sophocles: *Oedipus Tyrannus* 660), “*путоказ правде, чувар држања заклетве, око правде* (Орф. Химна 16).

У грчкој митологији уопште, Сунце се представља као бог који путује око Земље и надгледа дељење правде, просипајући светлост на добро и зло (Segal, С.Р., 1992, стр. 3-29, McCarthy, D.J., 1978, стр. 185, West, M.L., 1997, стр. 20).

Сматрао се као врло важан бог, и Хомер наводи да су жртве приношене Геи и Хелиосу (*Илијада* III 104, 276). Што се тиче његових осталих атрибута, Хелиос је обожаван у Коринту (Pausanias, *Corinth* књига II, 3:2, 4:6 и 5:1) као бог непогода, грмљавине и других небеских сила.

Осим тога, сугерисано је да је „Коњ споменик“ (Pausanias, књига III 20, 9) са седам “*стубова... .. које су кажу статуе планета*”, припадао његовом култу. У Хермиону се такође налази храм посвећен овом богу (Pausanias, вол. II, 34, 10). Заиста, у хришћанској цркви у Таксиархесу, нађен је део кружног олтара из 3. века са следећим натписом: “*Хелиосу краљу богу, Хипериону олтар...*” (Jameson, M. and Runnels С.N., 1959, стр. 15).

Специјалан положај Хелиоса у односу на Олимпијске богове (мада није један од 12 њих), повезан је са његовим значајем за живот Олимпијаца. Диодор (*Bibl. Histor.* V 71) пише да је пре битке са Гигантима Зевс принео жртве Хелиосу, Урану и Геи. Зато Есхил каже да је он «*надгледник свега*» (Aeschylus, *Eumenides*).

Од око 5. века пре н.е. и касније Хелиос губи свој статус у потпуности јединственог божанства и почиње да се меша са Аполоном, олимпијским богом сунчеве светлости. После битке са гигантима, био је идентификован са Зевсом, који је, као небески и олимпијски бог повезан са небеском светлошћу, укључио његову божанску супстанцу. Ипак, постепено увећање Зевсове силе, принудило је Хелиоса да од њега одвоји своју супстанцу коју је онда преузео Аполон да би постао божанство са више карактеристика правог бога Сунца. Идентификација Хелиоса са Фебом-Аполоном (фебус = сијајући) је трасирана кроз целу античку грчку литературу после Парменида

и Емпедокла (Diels, 1996, *Vorsokratiker*, I² 108, 29.157, 10 и DK –Diels-Kranz, 1996, 28 A 20, 31 A 23), све до Плутарха и Крата Асконда из Тебе.

Ератостен извештава о томе (Spandagos, 2002, 24) пишући да Есхил, у једном од својих радова, сугерира да је Орфеј идентификовао Хелиоса са Аполоном и поставио га у средиште свога култа, одбијајући да слави Дионизија. Слично је, у *Сатурналијама* Макробија, написано: ‘*Item Orpheus Liberum atque Solem unum esse deum eundemque demonstrans de ornatu vestituque eius in sacris Liberalibus ita scribit*’ (*Saturnalia* 1.18.22, фраг. 238).

Али без обзира што ова Хелиос-Аполон идентификација почиње бар од 5. века пре н.е., није била широко прихваћена вековима касније.

Према Хомеру, Хелиос почиње своје путовање из источног океана или из Етиопије, земље „људи опалених сунцем“, сваке зоре (*Одисеја* I 24-26); он прелази небо у својим двоколицама које вуку четири лепа крилата коња којима из ноздрва излази ватра: Еус, Етиопс, Бронта и Стеропа (Hyginus, *Fabulae* 183):

“Еус; он окреће небо. Етиопс, када баца пламен прљи зрневље. Ови коњи су мужјаци. Женке носе јармове: Бронта коју зовемо Гром, Стеропа, коју зовемо Муња”

Ова имена коња алудирају на снагу Бога, сукцесију небеских појава и сазревање воћа. Неки аутори извештавају о другим именима Сунчевих коња: Лампон, Етопс, Етон и Флегон (Gelling & Davidson, 1969, стр. 14+; Glob 1974, стр. 99-103, и Green 1991, стр. 64-66, стр. 114+). Сваке вечери Хелиос заокружује своје путовање и одмара се на Западу у земљи Хесперида.

Појам ‘ватрености’ или ‘пламене’ природе Хелиоса је веома присутан код грчких песника трагичара: “*испечен ватром сунца*” (Aeschylus, *Prometheus Bound* 22), “*Високо изнад земље, где његову вечну ватру...*” (Euripides: *Ion* 34), “*Врели пламен Краља*” (Euripides, *Phaethon* 776). Еурипид описује излазак Сунца на следећи начин: “*Сада ламте зрачећа кола Сунца / високо изнад земље, где његову вечну ватру / звезде у светој ноћи понављају*” (Euripides, *Ion* 82-84). Овај опис је често упоређиван са представом Хелиоса на грчкој вази из 5. века пре н.е., која се чува у Британском музеју; овде је он претстављен са зрацима окруженом главом, како се вози се на двоколицама са четири крилата коња, и излази из мора, у коме пливају особе дечјег изгледа, што означавају звезде које иду да се сакрију.

Пошто употпуни свој дневни пут преко небеског свода, сваке ноћи се одмара на златном кревету начињеном чекићем бога Хефеста (Вулкана), да би следећег дана опет обасјао свет.

Хелиос је имао много синова и кћери. Са Океанидом Персејом имао је троје деце: Кирку, Пасифу и Аетес (Apollonius, *Argonautica* 3, 1, 2 и Хомер, *Одисеја* XII 3). Кирка је била чувена због магичних моћи и љубави према Одисеју (*Теогонија*, 957). Пасифа, жена краља Миноса са Крита, поистовећивана је са Месецом и сматрана за првобитно божанство светлости, како њено име показује (пасифеса = јавља се свима). Захваљујући Пасифи култ Хелиоса је широко распрострањен на Криту, где је он био

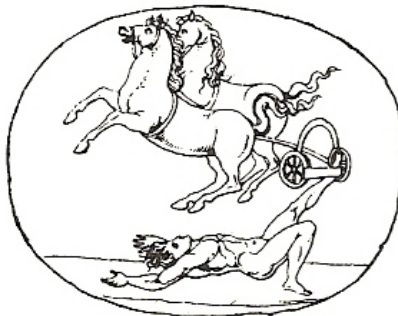
представљен у облику бика (Vekker, 1814-1821, *Anecd. Gr.* 344, 10). Мит о Пасифи која се заљубила у бика (Зодијакално сазвежђе Taurus = Бик) одражава веома стару традицију, према којој су светим браком сједињени бог-сунце у облику бика и богиња-месец у лику краве.

Слика 2: Цртеж тушем: Излазак Сунца са његовим двоколицама са четири крилата коња. Ишчезавајуће ноћне звезде су претстављене као деца која нестају у мору (Грчка ваза, 435 пре н.е. – Британски музеј).

У другом миту, Етес је био краљ Еје, који је одбио да да Златну стрелу (симбол сунчеве светлости) Јасону и Аргонаутима.

Хелиос је и са Клименом имао две кћери, Фетусу и Лампетију и сина Фаетона. Једном је Фаетон добио дозволу од свога оца да пређе преко неба у његовим колима. Када је видео огромно сазвежђе Шкорпију уплашио се и изгубио контролу. Коњи су се узнемирили и кола су почела да иду горе доле претећи да униште Земљу. Да би спасао свет Зевс је муњама убио Фаетона. Тело му је пало на обалу реке Еридан. Његове сестре, Хелијаде, које су га жалиле, претворене су у тополе, свето дрвеће бога Хелиоса, а њихове сузе су постале ћилибар.

Слика 3: Цртеж тушем: Пад Фаетона.

‘Фаетон’ је такође било име које је Хелиос дао себи због зрачеће светлости (*Илијада* XI 730, *Одисеја* v 479, xi 15, *Homeric Hymn* 31.2). У *Теогонији*, Хезиод пише о Фаетону и Хипериону као ‘супстанцама’ бога

Хелиоса (*Теог.* 987 и Nagy, 1990, стр. 235). Осим тога, Фаетона помињу и Нонус (*Dionysiaka* 38.167) и Овидије (*Metamorph.* 2007, 1.747-79: *Phaethon's parentage, struggle with Eraphos* и 2.42: *Phaethon and his father*).

Хелиос је према грчкој митологији, такође одржавао и бројне везе са другим женама, тако да је имао још много синова и кћери, који су у старој грчкој литератури заједнички називани Хелијади.

Слика 4: Цртеж тушем метопа Атининог храма у Илиону (Троја) са рељефом који приказује Хелиоса чија је глава окружена зрацима, који стоји на двоколицама, вероватно заснован на старијем раду Лизипа (Градски музеји, Берлин).

Чувени центар Хелиосовог култа био је Родос; како извештава Пиндар (*Olymp. Ode* 7, 69), припадало му је цело острво. Чувени Колос био је циновска статуа Хелиоса (она је била једно од седам чуда старог света), дело родоског вајара Хареса са Линдоса (Pliny, *Historia Naturalis* 34.63), Лизиповог ученика (3. век пре н.е.). Сваке четири године на острву се славио фестивал Сунца, који се звао Али(е)ја или Хелиеја (Nilsson, 1906, стр. 427), за време кога су му жртвоване четворопреге двоколице, које су бацане у море. Хелиос је боравио на Родосу са Нимфом Родос, Афродитином ћерком, са којом је имао седам синова који су се звали: Охим, Керкаф, Актис, Макар, Кандал, Триоп и Тенаг, а њихову мудрост је славио Пиндар (*Olymp. Ode* 7, 72-75).

У грчкој уметности, персонификовано Сунце је често представљано у облику младог човека који носи венац са зрацима и тунику, и стоји на двоколицама са четири коња, као на метопу Хеленистичког храма у Илиону (Троја).

Од већег астрономског интереса је Хелиосова статуа у Ватикану. Ту је представљен као млади човек који носи венац са зрацима, и има широки појас са симболима зодијака.

Осим тога, постоји традиција, коју међу осталима помиње и Хомер (*Одисеја* xii 127), да је на острву Тринакрији (Сицилија), Хелиос имао седам стада говеда и седам стада оваца, од којих је свако имало по педесет грла. Она су ишла на пашу сваки дан, не добијајући никад више или мање. Према

објашњењу које је дао Аристотел, лунарна година се састоји од 50 недеља, од којих свака има 7 дана и 7 ноћи, па сходно томе 50 пута 7 говеда и 50 пута 7 оваца означава 350 дана и 350 ноћи, што чини лунарну годину коју су према оригиналним прорачунима (Theodossiou & Danezis, 1995, стр. 315), користили стари Грци.

Култ бога Сунца био је универзалан, а веома старе активности, повезане са њим, као што је оријентација храмова више религија према истоку, до данас су се сачувале у свести људи.

8. СЕЛЕНА, МЕСЕЦ

Према Хезиодовој *Теогонији*, Селена је била кћер Хипериона и Теје и сестра Еос - Еје (Зоре) и Хелиоса, који је вечно осветљавају захваљујући њиховим односима као полубраће. Реч *селене* долази од *селас* = светлост (Demetrakos *Mega Lexikon*, 1964, вол. 13, стр. 6489). У грчкој митологији, Селена или Селана (Pindar, *Olymp. Ode* 10, 75) је прво и једино месечево божанство, бар у пре класичној и класичној поезији, такође називано Егла, Пасифа, Мена, Титанида (као ћерка два Титана) и Феба, као сестра Феба-Хелиоса. Како се грчка митологија развијала, друге богиње су повезиване са Месецом: Хеката, Артемида и Хера.

Селена је обично представљана у женском облику са полумесецом као круном, како јаше коња или у двоколицама са два крилата коња (дифрос). Понекад се описује како води стадо стоке, тако да њена круна у облику полумесеца подсећа на рог бика. Њен брат Хелиос вози се на двоколицама са четири крилата коња, а Селена са два; они имају једну страну белу а другу црну, метафора која значи да је само једна страна Месеца осветљена сунчевом светлошћу.

Према различитим локалним традицијама Селена је са Аером (ваздух) имала кћер Дросу (јутарња роса). У Атичкој традицији родила је Пандију, Зевсову ћерку (*пан* + *диа* = све-божанска), која је заједно са својом мајком обожавана на Пандијском фестивалу. У Аркадијској традицији Месец је била љубавница бога Пана и заједно са њим обожавана је на аркадијској планини Ликајо. У Елису и Карији веровали су да је била заљубљена у смртног човека, Ендимиона, са којим се сваке ноћи сретала на планини Латмос, и да је са њим имала 50 кћери, колико лунарних месеци има у једној Олимпијади.

У традицији касне антике коју наводи Квинт Смирнеус (*Fall of Troy*, 10. 334 ff), Селена је имала љубавну везу и са братом, Хелиосом. Најстарија позната представа бога Сунца у грчком вајарству је на источном забату Партефона, где је представљено рођење богиње Атине. Хелиос и Селена такође уоквирују композицију рођења Афродите, на престолу Зевсове статуе у Олимпији (Pausanias, вол. II, Elis 1, књига 5, 11, 8) а на сличну представу алудира „залазак сунца“ на забату храма у Делфима, који помиње Паузанија (Pausanias, *Phocis*, Vol. IV, књига X 19, 4: *The temple at Delphi*).

Култ Селене био је распрострањен широм Грчке, али нарочито на Пелопонезу. Познато је из историје Персијских ратова, да су Спартанци, приликом отпочињања војних похода, озбиљно узимали у обзир месечеве фазе. Близу града Таламеса било је познато Селенино пророчиште, где су спартански ефори остајали преко ноћи тражећи њен савет; а локални извор је добио име по њој (Pausanias, *Laconica*, вол. II, књига 3, 26, 1).

Пар Хелиос-Селена довођен у везу и са олимпијским паром Аполон-Артемида, коме су приписиване сличне карактеристике, заједно са истим симболима: за Селену то је било сребро, рогови бика и полумесец.

На симболичком нивоу, Месец је женска компонента стварања света и улаз (захваљујући његовом „тајном“ појављивању ноћу) према апокрифној природи човечанства и Универзума, т.ј. према ономе што се не може изразити уобичајеним посматрањем природе. Месец је светлосна слика цикличног времена; представник непрекидног тока свега. Бесконачни млади месеци симболизују бесконачне тренутке времена сваког краја који најављује нови почетак.

Селена је хтонско божанство у антитези Сунце-Земља, светло-тама. Са друге стране, она је богиња са белим рукама која разгони таму ноћи када је пуна. Рујнопрстаста Еос-Еја (зора), Селенина сестра, доноси прву светлост новог дана. Хеката, хтонско божанство са три облика, је још један њен вид; Хоре, Часови или годишња доба, сматрају јој се за кћери. Друга метафора Месеца је огромна сјајна *клепсидра*, водени сат, који се пуни за време његовог раста а празни за време опадања. Помоћу смене својих мена он даје и меру времена.

Старогрчки песници трагичари претстављали су Селену-Месец као веома лепу младу жену пред којом су бледеле све друге звезде, када се њена сребрнаста фигура појави на небеском своду.

9. ЗАКЉУЧЦИ

Од најстаријих времена људи су обожавали примарни божански пар, богињу Геу и бога Урана, који су били преци других богова што су дали своја имена планетама Сунчевог система. Хезиодова *Теогонија* почиње са богињом Геом и завршава се политеистичком владавином олимпијских богова.

Уран окружује Геу и оплођује је. Супротно богињи Геи, деификација наше планете, Мајка Земља, је у основи обоготворење тла и земљишта, чији производи одржавају људе и пружају им простор на коме живе и умиру. Настанак природних елемената одвија се паралелно са рађањем богова, који се метафорички понашају као људи. Хронос симболизује Време, Реа ток а Хера (анаграм од Аер) ваздух заједно са променама времена.

Светлост дајући Хелиос, Сунце је извор свих облика живота на Земљи. За све људе, Небо, Сунце, Земља и Месец (нарочито пун Месец ноћу) чине се као одговарајући вечни сведоци човекових дела и природни осветници

преваре. С друге стране, зраци Сунца који падају на Мајку Земљу после кише-сперме са Неба, створили су прва жива бића.

Од астрономског значаја је небески свод, где у време дана влада свевидећи Хелиос а ноћу се виде звезде и бледи лик Селене-Месеца.

У далекој прошлости, Месец је био узрок дефиниције месеца и недеље, и стварања првих (лунарних) календара; његова улога је била суштинска за проналазак религијских календарских система старих народа, што се и до данас одржало у исламском свету и у одређивању датума хришћанског Ускрса и јеврејске Пасхе.

Литература

- Achilles Tattius: 1917, са енглеским преводом: S. Gaselle, Heinemann, London & G.P. Putnam's Son, New York.
- Aeschylus: 1989, *Eumenides*. Ed. Alan H. Sommerstein, Cambridge University Press, Cambridge.
- Aeschylus: 1983, *Prometheus bound*, Greek and Latin Classics. Ed. Mark Griffith, Cambridge University Press. Cambridge.
- Aeschylus: 1984, *The Oresteia: Agamemnon, The Libation Bearers, The Eumenides*. Ed. and Intr. by W.B. Stanford, trans. by Robert Fagles, Penguin Press. New York.
- (Pseudo)Apollodorus: 1921, *The Library I (Bibliotheca)*, trans. by J. G. Frazer. Vol I Books 1-3.9, Vol. II, Book 3.10-to end. Epitome. The Loeb Classical Library, Harvard University Press, No. 122, Heinemann, London (reprint 1995).
- Apollonius Rhodius: 1962, *Argonautica*, trans. by R. C. Seaton, The Loeb Classical Library, Harvard University Press, Heinemann, London.
- Aristotle: 1956, *On the Heavens (De Caelo)*, trans. by W.K.C. Guthrie, The Loeb Classical Library; Harvard University Press, Heinemann. London. (reprinted 1936, 1947, 1953, 1956).
- Bekker, A. I. (ed.): 1814-1821, *Anecdota Graeca*, 3 vols., Berolini.
- Demetrakos, D.: 1964, *Mega Lexikon olis tis ellinikis Glossis*, Publ. Ch. Tegopoulos - B. Asimakopoulos, Athens [на грчком].
- Diels, H.: 1996, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, Herausgegeben von Walter Kranz. Erster Band - Zweiter Band, Weidmann, Zürich.
- Diodorus Siculus: 1935, *Bibliotheca Historica. Library of History* (Books III - VIII), trans. by C. H. Oldfather, The Loeb Classical Library Volumes 303 and 340. Harvard University Press. Heinemann. London.
- Doumas, Ch. G.: 2008, "The aligenes Aegean Sun" in: *Kathimerini - Technes & Grammata*, December 7, Athens [на грчком].
- Doumas, Ch. G.: 2010, "The ancient monuments of the names" in: *Kathimerini - Technes & Grammata*, February 14, Athens [на грчком].
- Eliade, M.: 1978, *A History of Religious Ideas*, vol. I, *From the Stone Age to the Eleusinian Mysteries*, trans. by W. Trask, IL: University of Chicago Press. Chicago.
- Euripides: 2004, *Ion*, transl. by Robert Potter, ebooks@Adelaida, on line: <http://classics.mit.edu/Euripides/ion.html>.
- Euripides: 1996, *Phaethon*, Ekdoseis tou 21ou, Athens [на грчком].
- Gelling, P. and Davidson, H. E.: 1969, *The Chariot of the Sun*, Dent. London.
- Glob, P. V.: 1974, *The Mound People*, Faber. London.

- Green, M.: 1991, *The Sun-Gods of Ancient Europe*, B.T. Batsford, London.
- Helios Encyclopaedia*: 1957, Edition of Helios, Athens [на грчко].
- Hesiod: 1914, *The Homeric Hymns and Homeric (Theogony)*, trans. by H. G. Evelyn-White. The Loeb Classical Library, Heinemann, London (reprinted 1954).
- Hesiod: 2006, Volume I, *Theogony. Works and Days. Testimonia*. Ed. & trans. by Glenn W. Most. The Loeb Classical Library, No. 57N, Heinemann, London.
- Homer: 1919, *The Odyssey*, trans. by A. T. Murray, revised by G. E. Dimock. The Loeb Classical Library, Heinemann. London (reprinted 1995).
- Homer: 1924, *The Iliad*, trans. by A. T. Murray. The Loeb Classical Library, Heinemann. London (reprinted 1954).
- Homeric Hymns*: 1914, by Hugh G. Evelyn-White, Cambridge, M.A., Harvard University Press. Heinemann. London.
- Hyginus, 1993, *Fabulae. Editio altera*. Ed. Marshall, P. K. (corrected ed. 2002), K. G. Saur, Munich.
- Jameson, M. H. and Runnels C. N.: 1959, *A Greek countryside: the southern Argolid from prehistory to present day*. Stanford University Press, Stanford, California (repr. 1994).
- Kern, O.: 1922, *Orphicorum Fragmenta*, Weidmann. Berlin.
- Macrobius: 1969, *Saturnalia*, trans. by Percival Vaughan Davies, Columbia University Press. New York.
- Mariolakos, Elias (ed.): 2009, *Geomythotopoi – Geomythological courses of Phthiotis*, Publ. of the Local Union of Boroughs and Communes (TEDK) of Phthiotis Prefecture [на грчком].
- McCarthy, D. J.: 1978, *Treaty and Covenant 2*, Pontifical Biblical Institute, Rome.
- Nagy, G.: 1990, *Greek Mythology and Poetics*, Ithaca. London.
- Neoterion Encyclopedicon Lexicon Iliou*, 1957, vol. 4, Ilios Publications, Athens [на грчком].
- Nilsson, M. P.: 1906, *Griechische Feste von religiöser Bedeutung mit Ausschluß der Attischen*, B. G. Teubner, Leipzig.
- Nonnus, *Dionysiaca*: 1940, Vol. I, Books 1-15, trans. by W. H. D. Rouse. The Loeb Classical Library No. 344. Heinemann. London.
- Orphic Hymns*: 1997, Ideotheatro Publications-R. Anastasakis, Athens [на грчком].
- Ovid: 1857, *The Metamorphoses*, trans. by Nathan Covington Brooks, 5th ed., A. S. Barnes & Co., Cincinnati; H. W. Derby & Co., New York.
- Pantermalis, D.: 1995, “Ancient Greek mines”, in *Kathimerini*, April 9, Athens [на грчком].
- Patsi-Garin, E.: 1969, *Epitomo Lexikon Ellinikis Mythologias*. Editions Hari Patsi, Athens [на грчком].
- Pausanias: 1918, *Description of Greece*, Books I & II. *Attica and Corinth*, Edit. & trans. by W. H. S. Jones, The Loeb Classical Library, Heinemann. London.
- Pausanias, *Description of Greece*: 1935, Vol. IV. Arcadia, Boeotia, Phocis and Ozolian Locri, Books 8.22-10, trans. by W.H.S. Jones. The Loeb Classical Library No. 297. Heinemann, London.
- Pausanias: 1935, Description of Greece, Volume II (Laconia, Messenia, Elis 1) Books 3-5, trans. by W. H. S. Jones and H. A. Ormerod. The Loeb Classical Library No. 188. Heinemann, London.
- Pindar: 1997, *Nemean Odes, Isthmian Odes, Fragments*. Edit. & trans. by W. H. Race, The Loeb Classical Library No. 485. Heinemann, London.
- Pindar, *Olympian Odes*, trans. by T. K. Hubbard, via the Perseus Project at Tufts University.

- Pindar: 1997, *Olympian Odes*, Pythian Odes. Edit. & trans. by W. H. Race, The Loeb Classical Library No. 56. Heinemann, London.
- Pliny: 1971, *Natural History (Historia Naturalis)*, trans. by H. Rackham, The Loeb Classical Library. Harvard University Press. Heinemann, London.
- Proclus: 1820, *The commentaries on the Timaeus of Plato*, 5 Books. Edit. & trans. in English by Thomas Taylor, London.
- Quintus Smyrnaeus: 1913, *The Fall of Troy*. Trans. by A. S. Way. The Loeb Classical Library Vol. 19. Heinemann, London.
- Segal, C. P.: 1992, "Divine Justice in the Odyssey: Poseidon, Cyclops and Helios", *American Journal of Philology (AJP)* **113**, pp. 3-29.
- Sophocles: 1892, *Trachiniae*, Ed. & trans. by R. C. Jebb, Cambridge University Press, Cambridge [on line: trachiniae.10.zip].
- Sophocles: 1994, Vol. I. *Ajax. Electra. Oedipus Tyrannus*. Edit. & trans. by W. H. S. Jones, The Loeb Classical Library No. 20. Harvard University Press. Heinemann, London.
- Sophocles: 1994, Vol. II. *Antigone. The women of Trachis. Philoctetes. Oedipus at Colonus*. Edit. & trans. by W. H. S. Jones, The Loeb Classical Library No. 21. Harvard University Press. Heinemann, London.
- Spandagos, E.: 2002, *Catasterismoi of Eratosthenes of Cyrene*, Aithra publ., Athens [на грчком].
- The New Encycloaedia Britannica On line*: <http://www.britannica.com/>, entry: matriarchy.
- Theodossiou, E.: 2007, *The dethronement of the Earth – The dispute between geocentric and heliocentric systems*, Diavlos Publ., Athens [на грчком].
- Theodossiou, E. and Danezis, E.: 1995, *The Odyssey of the Calendars – vol. I: Searching for the roots of Knowledge*, Diavlos Publ., Athens [на грчком].
- West, M. L.: 1997, *The East face of the Helicon: West Asiatic Elements in Greek Poetry and Myth*. Clarendon Press. Oxford.

GAIA, OURANOS, HELIOS AND SELENE THE THREE PRINCIPAL CELESTIAL BODIES AND THE SKY IN ANCIENT GREEK COSMOGONY

We consider in this article the role of the three principal celestial bodies, the Earth (Gaia), the Sun (Helios) and the Moon (Selene) as well as the Sky (Ouranos) in ancient Greek Cosmogony. This is done by the analysis of ancient Greek texts like *Orphic Hymns* and writers and philosophers like Aeschylus, (Pseudo) Apollodorus, Apollonius Rhodius, Aristotle, Euripides, Hesiod, Homer, Hyginus, Nonnus, Pausanias, Pindar and Sophocles, as well as by the analysis of texts of Roman writers like Cicero, Ovid and Pliny.